

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFT

UDGIVET AF HISTORISK SAMFUND FOR SØNDERJYLLAND

ved *H. Neumann, Christian Stenz og W. Christiansen*

INDHOLD:

Jens Raben in memoriam

L. P. Christensen:

Den 14. marts – trods alt en dag med gode virkninger

J. N. Jensen:

Fra afstemningstiden i 2. zone 1920

Hans Lorenzen:

Bov sogns museum

Billedudstilling i Åbenrå byhistoriske forening

Th. O. Achelis:

Lægevidenskabelige studenter fra hertugdømmet
Slesvig 1517–1864

H. V. Gregersen:

Gotiske skriftprøver fra sønderjyske arkivalier

Sønderjysk månedsskrifts ekspedition:

Viceskoleinspektør W. Christiansen, Brorsonsvej 37, Tønder
Museumsinspektør H. Neumanns adresse er: Åstrupvej, Haderslev
Overlærer Chr. Stenz adresse er: Tøndervej 173, Åbenrå

Vestkysten

Syd- og Vestjyllands største dagblad

A. Nielsen & Co. A/S

Nykøbing Falster

A-S Faxe Kalkbrud

Frederiksholms Kanal 16

Telefon Central 9123

Jordbrugskalk

97% kulsur kalk i varen, som den leveres, ca. 100% passerer 1 mm sigte

Lolland - Falsters Folketidende

Stiftets største blad

Nykøbing F.

Pindstrup Mosebrug

SAVVÆRK OG EMBALLAGEFABRIK

Telefon Pindstrup 13 og 18

Graasten Andelsslagteri

Aktieselskabet

Varde Bank

Filialer og kontorer
over hele Sydvestjylland

Bogtryk

Bogbind

Th. Laursens Bogtrykkeri
Jernbanegade 8, Tønder tlf. 2 15 50

Læs

Dannevirke

Sønderjyllands ældste blad

ANDELSBANKEN

Haderslev

Aabenraa

Støt

vore

annoncører

MAMMEN *specialsåmaskiner*

VILMO *kunstgødningsspredere*

GYRO og EXTI *kværne*

GYRO *kuledækkere*

GYRO *frontlæssere*

GYRO *roeoptagere*

GYRO *centrifugalspredere*

GYRO *kaffemøller*

A-S GYRO . SKIVE

Telefon 1500

Jens Raben

Fhv. museumsinspektør Jens Raben i Sønderborg er død, få uger før han ville være fyldt 80 år. Man ville på denne dag have lykønsket ham med et festskrift, men det kom han altså ikke til at opleve.

Ved Jens Rabens død har Sønderjysk Månedsskrift mistet en af sine flittigste medarbejdere. I næsten 30 år – siden 1931 – har vi kunnet bringe hans artikler om hjemstavns historie, kulturhistorie og folkeminder. Når bortses fra de to første redaktører, Claus Eskildsen og Lausten-Thomsen, er der vel ingen, der har præget månedsskriftet så meget som han.

Dette nære samarbejde havde blandt andet sin forudsætning i, at Sønderjysk Månedsskrifts og Rabens interesser i så høj grad faldt sammen, folkemindesamler, museumsmand og historiker som han var.

Også i Sønderjysk Månedsskrift vil vi savne Jens Raben. Vi vil være med til at sige ham tak for mange års trofast og frugtbringende arbejde.

N.

Den 14. marts

- trods alt en dag med gode virkninger

Af L. P. Christensen

Der var en dyb forskel mellem de vilkår, under hvilke Nordslesvig den 10. februar 1920 traf afgørelsen om sin statsretslige skæbne, og de forudsætninger og forhold, som forelå, da de mellemslesvigske egne med Flensborg by som midtpunkt, der var lagt ind under 2. zone, den 14. marts afsluttede deres valgkamp. Den stærke del af Sønderjyllands danskhed var på forhånd sikret og kunne gå til urnerne i tryk vished om, at det så længe efterstræbte mål ville blive nået; det gjaldt nærmest om at give sejren det videst mulige eftertryk.

Derimod måtte de danske mellemslesvigere, efter at de var udskilt af det gamle fællesskab, først sikre sig ret til i det hele taget at få del i en afstemning; man afviste kravene om en tilkendegivelse i et tredje sydligere område, der også ville have betydet en støtte for 2. zone, og tillige bortfaldt en forudset bestemmelse om rømning for militær og overordnede myndigheder i egnene syd for det mellemslesvigske felt. Nu kunne den tyske modpart, der blev yderligere forstærket ved store skarer af ikke-sønderjyder som tyske stemmeberettigede, sætte hele sin kraft ind på at bekæmpe den trofaste befolkning og med den de slesvigere, der havde ladet sig kue under 56 år præjsisk voldsstyre. Og han gjorde det af yderste evne.

Men dertil kom flere andre tungtvejende forhold. Den forberedelsestid, der blev levnet mellemslesvigerne, var langt fra tilstrækkelig til at gennemføre et virkeligt oplysningsarbejde, og så måtte de savne en naturlig og virksom støtte fra det officielle moderland. Fra store private kredse blev der ydet en varmhjertet indsats for at hjælpe landsmænd i deres bitre frigørelseskamp – det er de 116.485 navne under en henvendelse om afstemning til Dannevirke et slående vidnesbyrd om –; men vilkårene var og forblev for ulige; den 14. marts blev 2. zones danske de underlegne.

★

På dansk side indledtes dagen på en værdig måde. Ved fjorddamperens ankomst sang de ankommende og de modtagende »Der er et yndigt land«. Flensborg danske kirke var fyldt til bristepunktet ved en gribende guds-

tjeneste, og man samlede i andagt ved krigergravene med de faldne fra Isted, Sankelmark, og hvor de ellers ofrede livet for Sønderjyllands sag. Men der var andre, skærende træk. Lige før afstemningen offentliggjorde de tyske direktioner for de største flensborgske virksomheder, deriblandt skibsværftet og Kobbermøllen, meddelelser til arbejderne om, at man ville lukke og flytte sydpå, hvis Flensborg blev dansk. Ude i landdistrikterne havde tyske elementer gang på gang søgt at forstyrre danske møder, der var endog sket personlige overgreb af forskellig art. I Flensborg vandrede de stemmeberettigede sydfra (i denne by alene 8000 imod 2000 nordfra) op og ned i gaderne under »sang«. Byen druknede i flag; for første gang efter 1864 var Danebrog sprunget ud i den gamle danske by, for så vidt det havde kunnet fremskaffes. Ustandselig bevægede tyske optog sig skrålende gennem gaderne allerede forud for den 14. marts. Allevegne vadede man i tryksager, og luften var fyldt af spænding. Man så endog plakater ved valglokalerne, hvorefter kun tyske stemmesedler var gyldige. – Om aftenen ustandselig skrål og larm i gaderne. Stenkast gennem danske folks ruder. Ved midnatstid sejreringning fra byens tårne. –

I Flensborg by blev der afgivet 8.944 danske stemmer (og 27.081 tyske), i Flensborg landkreds 1.405 (6.668), i de pågældende dele af Tønder amt 2.376 (17.283), i de få kommuner af Husum amt, der var med, 75 (672). I alt stemtes der på 142 steder uden for Flensborg, og denne by viste 28,1 % danske stemmer.

Der blev fra dansk side indgivet ikke mindre end 1062 besværing og ca. 900 valgklager; men dette ændrede intet. På mange måder var der ydet en god og hjertevarm støtte fra landsmænd nordfra; således indgav 21.979 politisk modne nordslesvigerne en bøn til den internationale kommission om at forhindre, at mellemslesvigerne »igen udleveres til tysk vold og forfølgelse«. Forinden var det samme skridt foretaget fra 8.911 flensborgere. Men heller ikke dette blev nået.

✱

Når Sønderjyllands 2. zone i det hele taget fik lov til at stemme i 1920, så skyldtes det, at der lige siden erobringen i 1864 – og tit i det skjulte – var vist en urokkelig troskab mod den fædrene arv. Man havde ofte måttet hævde sin danskhed med ganske små midler og ad stille veje; men grundlaget var der. Det viste sig, da efter den første verdenskrig visse lænker faldt. At viljen til en virkelig udfoldelse i den første tid mødte vældige hindringer og kom til at savne den fornødne medhu og støtte, bliver en sag for sig. God sæd blev dog bragt til at spire, men fandt den gang ingen tilstrækkelige betingelser til at udfolde sig til virkelig blomstring.

Den 14. marts affødte alligevel lovende kendetegn på de strålende muligheder for Sydslesvigs danskhed, der trådte så tydeligt frem i 1945. Da havde de svære tilløb fra 1920 haft tid til at fæstne sig og blive underbygget ved ihærdigt og sejt arbejde, og da kom dansk liv åbent til syne ud over landsdelen, helt ned til Danmarks riges gamle grænse. Og samtidig voksede alle vegne i det danske folk en stadig stigende forståelse af den overordentlig betydningsfulde, uafviselige opgave, der kaldte på Sønderjylland som for Danmark og i vore dage ligger klar for alle.

Ingen sinde har der været så megen bevidst og frodig danskhed i det gamle danske grænseland som nu ;aldrig har dansk kulturelt virke haft en sådan udstrækning, det danske sprog en så lovende fremgang som efter det tyske sammenbrud for 15 år siden. – Og samtidig er der indtrådt et afgjort bedre naboforhold i det omstridte land.

Således er den 14. marts 1920 bleven en af de dage, man med fuld føje har grund til at mindes, – ikke alene som en skuffelsens, men ikke mindst som en stolt forjættelsens dag.

Fra afstemningstiden i 2. zone 1920

Af journalist J. N. Jensen, Flensborg

Mandag den 11. november 1918 kl. 11 fransk tid standsede i henhold til marskal Fochs ordre krigen på hele fronten. Dagen derpå indeholdt de sønderjyske blade en kundgørelse om, at Vælgerforeningens bestyrelse, tilsynsråd og stedfortrædende tilsynsråd var indbudt til et møde på Folkehjem i Åbenrå lørdag den 16. november kl. 12. Samtidig indbød rigsdagsmand H. P. Hanssen og landdagsmændene H. D. Kloppenborg Skrumsager og Nis Nissen fra Berlin deres vælgere og meningsfæller til et offentligt politisk møde på Folkehjem til søndag den 17. november kl. 12.

Fredag den 15. holdtes om aftenen et dansk møde i Borgerforeningen i Flensborg. Hertil var kun indbudt ad privat vej, men der mødte så mange mænd og kvinder, at salen var stuvende fuld. Grosserer L. Poulsen åbnede mødet. Journalist A. Grau gav oplysning om møderne i Åbenrå. – Peter Grau, Pøl, pegede på den stærke vækst i dansk stemning, der var foregået i Flensborg. Advokat Chr. Ravn fremhævede, at Flensborg burde få lejlighed til at vise, hvad det ville. Typograf Jørgen Nielsen nævnte de danske arbejderes længsel mod Danmark. Journalist J. N. Jensen: Det røde flag vajer over Flensborg. Vi må føje det hvide kors ind i dets bund. N. J. Gotthardsen advarede stærkt imod at lade Flensborg i stikken. – I en udtalelse krævedes retten til, at Flensborg kunne deltage i en folkeafstemning.

— — —

Med tungt sind vendte sydslesvigerne søndag aften hjem fra møderne i Åbenrå. Sønderjylland var udslettet, kun et Nord- og et Sydslesvig var tilbage.

Men aldrig give tabt!

Hos smedemester Andreas Lorenzen i Ellund samledes straks en kreds, der overvejede de muligheder, der endnu kunne foreligge. Et møde blev fastlagt til tre dage senere i Ellund kro. Det var helligdag, tysk bededag, onsdag den 20. november. En indbydelse blev formet og slået op på smedieporten, og man enedes om de bestemmelser, der kunne tages for mødet.

Forholdene på et flensborgsk sygehus var blevet ret frie, efter at en ordre fra arbejder- og soldaterråd hurtigt var blevet gennemført. Den gik ud på, at soldaterne skulle fjerne kokarderne på huer og hjelme.

I god tid mandag morgen mødte Lorenzen på sygehuset for at fortælle mig om aftenmødets forløb. Vi vedtog bl. a., »at du skulle være taler på mødet,« sagde han. Det gik jeg naturligtvis gerne ind på. Vi drøftede dernæst mødet, og jeg foreslog Lorenzen at få forbindelse med Andreas Grau og få ham med som taler. Også dette blev let ordnet. Fru redaktør Julie Christiansen og faktor L. K. Lausten med hustru meldte sig til turen, så vi sammen med vore koner var syv deltagere fra Flensborg. Det store Hanved sogn havde lidt meget følelige tab under krigen. Ingen kendte de enkeltes lidelser og nød i deres sidste stunder, og denne usikkerhed voldte jo de pårørende en usigelig sorg. Det var naturligt, at der blev stort fremmøde.

Andreas Lorenzen åbnede mødet på dansk, gentaget på tysk og plattysk. Han havde hidtil ikke været kendt længere ud som ordfører og overraskede nu som overlegen taler. Det var velkomstord i dyb alvor, der lød. Tanken måtte jo i første linje gå til de hjem, hvor krigen havde hærget hårdt, og til de mange, der ikke var vendt tilbage og altså var savnet her, hvor de havde haft deres selvfølgelige plads. Mange øjne duggedes, og det udtaltes senere: Det løb mig koldt ned ad ryggen, da forsamlingen stærkt og fuldtonende stemte i med »Danmark! dejligst vang og vænge«. Den sang følte som et godt løsen for dagen. Hvor var det længe siden, man havde sunget en sang.

Da jeg som første taler fik ordet, mindede jeg om, hvad vor hjemstavn havde gennemgået, siden vi sidst holdt møde i Ellund. Mørke dage lå bag os. Skulle vi nå et gry, måtte vi for alvor selv hjælpe til! Efter afstemningen burde det kunne siges, som vi lige havde sunget om den tid, Dannevirke rejstes: ingen dannemand sad hjemme. Det betød nu kvinder og mænd, der var fyldt 18 år.

A. Grau fremhævede, at det var det første sted i Sydslesvig, hvor man fastslog, at man ville tælles med, mange steder hernede måtte følge efter. Ingen taler kom herved for at lokke med løfter og med løn, men kun for at klargøre, hvad det nu drejede sig om. Han mindede om, hvorledes folks syn på mange forhold havde måttet ændres. Tyskerne må også føle, hvorledes de med blodets bånd er bundet til naboer og venner i deres hjemstavn. Enhver kan nu frit gå med, thi tvangen er brudt.

Taleren oplæste en resolution, hvori det hed: Vi har ikke glemt, hvor lykkelige vi engang levede sammen med det danske folk, som er vort. I en højtidelig stund, da det danske folks fremtidsgrænse skal sættes, erklærer hundrede mænd og kvinder fra Hanved sogn samlede til møde i Ellund, at de ønsker at komme ind under det ny Danmark.

Ved en afstemning blev resolutionen – der var oplæst i begge sprog – enstemmig vedtaget.

A. Grau ville sige til de tysksindede, at de ikke ville blive udsat for,

hvad vi havde udstået under prøjsisk styre. Tvang var den danske natur imod.

Carsten Gregersen, Frøslev: »Afstemningen, vi skal have, er høsten af det frøkorn, der blev sået i 1866. Ved afstemningen i 1867 gik grænsen langt længere i syd, end hvad der nu regnes med. Det er høsten af frøkor-
net paragraf 5, der nu skal bjærges. Her må alle hjælpe, alle må under-
skrive. Et leve for sandheden og retten!«

Faktor L. K. Lausten: »Snart kommer afgørelsens dag, hvor den ny grænse skal gå. Spørgsmålet bliver til de enkelte, om de vil med over i det gamle fædreland. Mødet her kan tydes som et godt tegn. Det sort-hvid-
røde flag er blevet afløst af det røde. Lad os snart ombytte dette også her nede med det rød-hvide.«

Man sang »Der er et yndigt land«. Da man kom til »Vort gamle Dan-
mark skal bestå, så længe bøgen spejler sin top i bølgen blå«, rejste for-
samlingen sig og sang med forstærket røst. Et: Leve Danmark! fulgte efter.

Mødets indleder var tilfreds med dets forløb. Det var det største møde, der nogen sinde var blevet holdt i Ellund.

Gårdejer H. Møller fra Harreslev udtalte sin glæde og forbavselse over mødet. Aldrig var der blevet holdt et sådant møde i Ellund. Sangen havde lydt, som havde det været i Frøslev. Mange byer i Nordslesvig ville ikke have kunnet holde et møde som dette. Tag nu den glæde, der fylder sin-
dene, med ind i de nærmeste dages virke, så der bagefter dette følger en

afstemningsdag. – Ordstyreren: »Vi vil ikke stå tilbage, vi er nu gået foran, vi vil også gå frem!«

Andreas Lorenzen var dagens mand. Der kom snart bud efter ham fra andre egne. År efter, at han var flyttet til Angel og var forulykket, gav dr. Gudmund Schütte ham det smukke eftermæle, da han skrev: »I taknemmeligt minde om den uforglemmelige, den utrættelige sagnsamler Andreas Lorenzen fra Damholm, Sydslesvigs Evald Tang Kristensen.«

De ord af Gudmund Schütte var fortjent, men derfor skal der dog her siges ham tak for det.

— — —

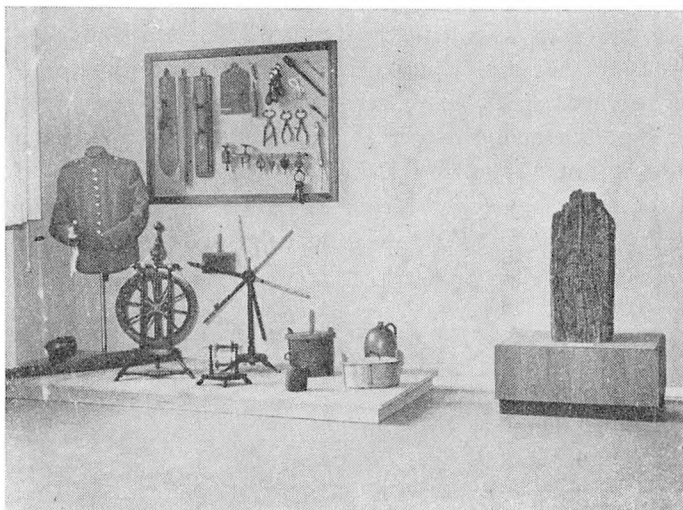
Hvem der har haft den oplevelse og lykke at deltage i tusinder af folkelige, nationale møder, gemmer naturligvis nok særlige minder om enkelte af dem. Mødet i Ellund var det første i en ny tid. Onde år var jo rundet, men for os danske var der også i den tid noget, der gav tålmod. Hver dag, fra den første i krigen, levede man i en fast tro på, at i dette opgør ville den prøjsiske ørn få sin vinge knækket. Dette var jo forudsætningen for, at vort hjemland kom tilbage til moderlandet. Hvor tit var der ikke ude fra felten blevet skrevet hjem, at alt stort her i livet må dyrt købes, også vi må betale prisen. Vi havde retten og sandheden på vor side, derfor var der bærekraft i vort håb.

Og nu var håbet trods alt ved at briste for Sydslesvigs vedkommende. Mødet i Ellund kom en føje stund som en lysning. Et par verslinjer fødtes: »Endnu, endnu de håber, men ak, med bange sind – for de så døren åbne sig, men de blev ej budt ind.« Stundom kunne man ligesom høre Andreas Lorenzen sige: »Vi vil ikke stå tilbage. Vi er nu gået foran, vil vil også gå fremad!«

— — —

Livet måtte leves. Skulle man ud til møder, hvor man var ventet, måtte man vel ofte oplives, for at andre kunne ildnes. Så kunne et ord som det fra Ellund være et emne – eller frit mod er dagligt gilde – vi er kun få, men nok til at møde den kommende dag – det, der toner op i gråd og sang fra fortid, klinger hernede som i hele vort land med danske toner.

Arv i minde,
lykke i sinde,
har fremtid inde!

Vildtbanepælen th., gl. husgeråd og en blå gendarmuniform (efterhånden en sjældenhed).

Bov sogns museum

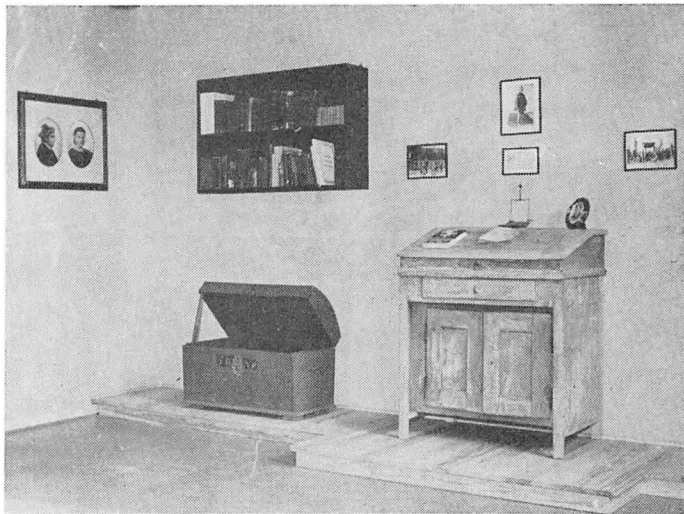
Af dr. Hans Lorenzen

Under et ferieophold for nogle år siden udtalte dansk-amerikaneren Boy Jessen, der i 20-erne ejede en gård i Frøslev, den tanke at skabe et varigt og værdigt minde for den sønderjyske hjemstavnsdigter Karsten Thomsen og stillede sammen med sin hustru Christine de nødvendige midler til rådighed. Siden har et udvalg med sognefoged Johann Meyer fra Frøslev i spidsen arbejdet med planen, og da sognerådet stillede en lys og rummelig stue med tilhørende bred gang til rådighed i den nye biblioteksbygning i Padborg, kunne de indsamlede ting med bistand af museumsinspektør Slettebo stilles på plads og lægges i montrer af gedigent nutids håndarbejde.

Det er blevet til et helt lille museum, som ikke blot rummer Karsten Thomsen samlingen, men også talrige andre historiske og kulturelle minder fra Bov sogn. Der er rige fund fra sten-, bronze- og jernalderen fra sognets mange oldtidshøje. En korsprydet stendunk til altervin fra Bov kirke repræsenterer middelalderen, bøsser og kanonkugler fra 1848 minder om træarskrigen og en vildtbanepæl af egetræ med kong Christian VII's initialer om oksevejen, som skærer sognet i hele dets længde. Gammelt husgeråd, som kun de ældste har set i brug, fylder en anden afdeling. Stor interesse samler sig om de 4 gamle bystokke fra Bov, Frøslev og Vejbæk, den ældste fra 1768, og om det blanke messing by- og hyrdehorn fra Frøslev.

Kærnen i museet er dog den østre væg med Karsten Thomsens skimlede skrivepult fra 1797 som midtpunkt. En velholdt bogsamling, nogle billeder af digteren og hans slægt, en montre med hans mønter, en jernkiste med bøger og på pulten manuskripter af hans digte giver et klart indtryk af hans betydning for by og egn.

Med rette kunne sognefoged Meyer da også ved museets åbningshøjtidelighed den 23. februar fastslå, at uden denne gode danske mands virke ville

Karsten Thomsens samling.

Frøslev næppe have haft dansk flertal ved afstemningen i 1920. Generalkonsul, professor Troels Fink fra Flensborg fremhævede den smukke samling billeder fra de forskellige byer fra århundredeskiftet og fra tiden omkring åbningen af de nye grænseovergange og opfordrede til at gennemfotografere sognet nu igen til glæde for efterslægten om andre 50 år. Den ældste nulevende af Karsten Thomsens slægt, datteren fru Ida Mathiesen og hendes søn, gdr. Hans C. Mathiesen, læste en række af den gamle kromands digte i uforfalsket frøslevmål. Om aftenen besøgte museet af en større kreds af sogneboere, og der fremvist farvelsbilleder og film fra oksevejen og de seneste udgravninger af oldtidsgravene omkring Bov.

Museet er ikke overfyldt, men det ventes, at endnu mange gamle ting fra sognet må finde vej derhen for at blive bevaret fra udslettelse.

Billedudstilling i Åbenrå byhistoriske forening

Den 28. september sidste år stiftedes »Åbenrå byhistoriske forening« med rektor G. Buchreitz som formand og arkitekt K. Flade som sekretær. Den har allerede nu et medlemstal på o. 150, et vidnesbyrd om den voksende lokalhistoriske interesse.

På en måde, der tegner lovende for det fremtidige arbejde, er foreningen nu trådt frem for offentligheden ved at arrangere en udstilling på byens museum af en billedsamling, som gennem en årrække er samlet og opbevaret på stadsingeniørens kontor. Ialt var der o. 1200 billeder fra byen og dens nærmeste omegn. Naturligvis kunne ikke alle de gamle billeder tilfredsstille kravene til moderne fotografering. Man kunne også have ønsket illustrationer fra den nyeste tids historie, men offentliggørelse af en del af dette materiale må vel af forskellige grunde indtil videre stilles i bero. Der skal jo også være noget at stille imod til senere lejlighed, for med den store succes, udstillingen opnåede, kan det ikke betvivles, at eksperimentet må gentages. O. 3000 mennesker gæstede museet i dagene 13.-16. februar, også en del af byens skoleungdom fik – ved at udstillingen forlængedes – lejlighed til et besøg.

Der er grund til at lykønske »Åbenrå byhistoriske forening« både med dens tilblivelse og med dens smukke start.

C. S.

Lægevidenskabelige studenter fra hertugdømmet Slesvig 1517–1864

Af Thomas Otto Achelis, Kiel

(fortsat fra side 10)

De fleste medicinske studenter er opvokset i en præstegård (75); dernæst kommer sønner af borgmestre, rådmænd, købmænd og skippere (60); 59 havde en læge som fader, 56 en lokal tjenestemand, 30 en håndværker og 25 en apoteker.

Hvad blev der af disse unge slesvigere, som studerede til læge? Et fyldestgørende svar på dette spørgsmål kan ikke gives. I tidsrummet indtil 1700 er ved 6 studenter navnet i matriklerne det sidste vidnesbyrd om deres eksistens, som vi har. Ved 1 kender man en *Dissertatio medica*, ved 3 ved man, at de blev dr. med., Georg Koch fra Flensborg blev student i Rostock 1593, skrev en medicinsk afhandling i Helmstedt 1598 og blev så konrektor ved Slesvig domskole. 3 blev universitetsprofessorer i Greifswald (den tidligere anførte Christian Kalo fra Femern), Kiel og København. De øvrige blev læger. Deraf fik 15 praksis i deres slesvigske hjemstavn (i Ejdersted 1, i Flensborg 4, i Husum 3, i Slesvig 3, i Tønder 1, i Tønning 3), 10 i kongeriget (i København 7, i Aarhus 1, i Nykøbing F. 1 og i Viborg 1), 1 kom til Norge (Bergen), 1 til Holsten (Glückstadt), 4 til Hamborg, 3 til Lübeck og 1 til Dresden.

Af de medicinske studenter i det 18. århundrede blev 35 ikke praktiserende læger. Om 7 ved vi intet udover, at de er immatrikulerede, 3 døde som studenter, 2 skrev medicinske dissertationer, 3 blev dr. med., 1 cand. med., 4 kirurger, 1 feltskærer, 5 blev apotekere (i Augustenborg, Drøbak, Slesvig og Tønning), 5 blev universitetsprofessorer i Berlin, Göttingen, Kiel og København, 1 docent smstds., 2 gik over til andre fakulteter, idet den ene blev præst og den anden sekretær i finanskollegiet i København. De øvrige blev læger. Deraf virkede 40 i hertugdømmet, nemlig i Flensborg, hertugdømmets største by, 7, 5 i Friedrichstadt og Tønning, 4 i Tønder, 3 i Slesvig, 2 i Als-Ærø, Garding og Husum, de øvrige i følgende byer og landsbyer: Bredstedt, Burg på Femern, Eckernførde, Haderslev, Kappel, Ketting, Nibøl, Süderstapel, Tetenbøl og Wyck.

6 fik deres livsgerning i Danmark: 1 i Aarhus og 2 i Horsens, 1 i Odense og 1 i Varde. 5 kom til Norge (Christiania 2, Christianssand, Stavanger og Trondhjem). I Holsten praktiserede 7, deraf de 3 i Altona, den

største by indenfor hertugdømmet, de øvrige i Kellinghusen, Lütjenborg, Rendsborg og Preetz. To virkede i Hamborg, resten kom længere bort, til Barby, Franken, Liebau (Kurland) og St. Petersburg (Leningrad).

Af de mange medicinske studenter i det nittende århundredes første halvdel kender vi ved de 26 kun immatrikulationen, ved 2 ved vi, at de har bestået den medicinske eksamen, 13 døde som studenter, deraf den ene i duel, 5 blev dr. med., med døde, inden de kom til at udøve praksis. 22 kom aldrig til at virke som læger. Deraf blev de 8 kirurger, 1 koleralæge (og døde som sådan), 3 blev officerer, 1 landsstutterimester, 3 toldassistenter, 1 telegrafstationsforstander, 1 postmester, 1 landmåler, 1 lærer, 1 brofoged i Aabenraa og 1 bonde i Adelby.

10 blev professorer eller docenter: 1 i Auckland, 2 i Berlin, 1 i Hohenheim, 5 i Kiel og 1 i København.

9 blev læger i Danmark, deraf 2 i København, de øvrige i Odense, Ring, Roskilde, Skanderborg og Tybrind; 2 blev danske militærlæger. Enkelte kom først efter krigen 1848–50 til kongeriget. En gik til Norge (Modum), 1 til Sverige (Helsingborg).

De fleste virkede i hertugdømmerne. Når de har været virksomme flere steder – og enkelte har været meget rejselystne – har jeg anført det sted, hvor de til sidst har haft deres virksomhed. Det følgende kan betragtes som en måske kærkommen repetition af hertugdømmernes geografi.

SLESVIG	Jestrup 1
Aabenraa 3	Kappel 4
Augustenborg 1	Keitum 1
Bredsted 4	Kværn 2
Broager 1	Læk 1
Bøklund 1	Løgumkloster 1
Christian-Albrechtskoog 1	Niblum 1
Christiansfeld 3	Oldenswort 1
Eckernførde 4	Pellworm 1
Erfde 1	Rømø 1
Flensborg 11	Satrup 2
Friedrichstadt 3	Slesvig 7
Garding 3	Svavsted 1
Glücksborg 2	Sønderborg 2
Graasten 2	Treia 1
Gram 1	Tyrstrup 1
Haderslev 4	Tønder 1
Hatlund 1	Tønning 3
Hohn 1	Visby 1
Husum 3	Østerlindet 1

HOLSTEN	Lunden 1
Ahrensböök 1	Meldorf 1
Ahrensburg 2	Neumünster 1
Altona 9	Neustadt 2
Blankenese 1	Nortorf 2
Bramstedt 1	Oldenburg 2
Curau 1	Oldesloe 1
Eddelak 1	Preetz 1
Elmshorn 1	Rendsborg 2
Glückstadt 1	Schenefeld 1
Heide 1	Schöneberg 1
Heiligenhafen 1	Segeberg 1
Itzehoe 1	Trittau 1
Kiel 3	Ultzburg 1
Kisdorf (Segeberg) 1	Wandsbek 3
Lütjenburg 2	Wesselburen 1

Resultatet af denne lange liste er, at 84 har søgt at hjælpe den nød- lidende menneskehed i Slesvig og 49 i Holsten. Nu boede lægerne ikke blot, som tidligere, i købstæderne, men også på landet.

Helt færdig er jeg ikke endnu med de læger, som havde studeret mellem 1801 og 1850. 18 kom længere bort, deraf 2 til Hamborg, 1 til Lauenborg, 1 til Bremen, endvidere 2 til Mecklenborg, 2 til Slesien og 2 til Rusland. Endnu videre gik rejsen for de sidste 8 til kontinenter, som lå langt borte for den tids begreber: 3 kom til Amerika, 2 til Afrika og 3 til Australien.

77 slesvigere studerede medicin mellem krigene, hvoraf 2 skiftede fakultet og blev henholdsvis advokat i Altona og præst i Sachsen. Om 5 ved vi kun, at de studerede medicin, 4 døde som unge dr. med., 1 faldt i krig- en 1870, 2 blev preussiske militærlæger, 1 dyrlæge i Tved, 1 tandlæge (jeg kender ikke hans bopæl).

4 blev universitetsprofessorer, 1 i Breslau, 2 i Kiel og 1 i Tübingen. De øvrige blev praktiserende læger, 26 i Slesvig, 15 i Holsten, 7 i Danmark og 9 i Tyskland eller Amerika.

Indenfor hertugdømmerne fik de deres virkeområde således:

SLESVIG	Haderslev 4
Bredsted 1	Hohn 1
Burg på Femern 1	Husum 1
Eckernførde 1	Hütten 1
Flensborg 4	Jels 1
Graasten 1	Kappel 1

Kværn 1
Maugstrup 1
Nibøl 1
Slesvig 4
Taarsted 1
Tønder 1

HOLSTEN
Altona 4

Ellerbek 1
Glückstadt 1
Heide 1
Hohenwestedt 1
Kaltenkirchen 1
Kiel 2
Preetz 1
Schönberg 2
Trittau 1

Udenfor hertugdømmernes gamle grænser virkede 3 i Hamborg, 1 i Mölln, 1 i Berlin, 1 i Stettin og 1 i Wiesbaden; desuden 2 i Nordamerika. De syv, som blev læger i Danmark, virkede i Lemvig, Nakskov, Odense, Ribe, Stege, Svindinge og Sønder sø. Som den sidste af disse slesvigere døde Hans Wieland i Ribe 1917, 78 år gammel.

Vi kender præstedynastier, hvor slægten forblev ved embedet gennem et århundrede eller endog længere. Der har også eksisteret lægefamilier, hvor sønnen fulgte faderen. Men det er ikke så mange, og de har ikke virket så længe. Grunden er den, at der kun var få læger i gamle dage, og disse kom tildels fra udlandet. Derfor kender vi før 1800 kun ganske enkelte lægefamilier. Mest bekendt er slægten *Esmarch*. Hinrich Christian, en præstesøn fra Kliksbøl (1655–1731), læge i Flensborg 1685–1731. Hans søn Friedrich (1713–76) var ligeledes læge i Flensborg. Mest berømt er professor Friedrich Esmarch i Kiel (1823–1908), søn af en fysikus i Tønning Theophilus Christian Esmarch (1798–1864), som havde taget kirurgisk eksamen i København 1818 (ikke immatrikuleret) og blev dr. med. i året 1821.

En anden kendt lægefamilie i Flensborg i ældre tid var slægten *Scheffer*. Johan Vilhelm, af ukendt herkomst, var læge i Flensborg, hvor han døde 1714. Hans søn Henrik (1674–1732) var ligeledes læge i Flensborg. Dennes søn af samme navn (1717–74) blev læge i Horsens.

Endnu nogle navne skal anføres: Joh. Jacob Christian Theodor Flor *Becker* (1825–64), læge i Bredsted, søn af Joh. Jacob Hartmann B. (1762–1836), kirurg smstds. – Paul Christian *Carstens* (1811–55), læge i Car ding, søn af læge smstds. Arrien Ivens C. (1776–1827). – August Eduard *Dircks* (1814–78), fysikus i Tønning, søn af Peter D. (1781–1861). – Gustav Julius Friedrich Ferdinand *Edlefsen* (1842–1910), fra Friedrichstadt, professor i Kiel, søn af Eduard E. (1802–54), læge i Friedrichstadt. – Carl Friedrich Wilhelm *Jessen* (1821–89), professor i Berlin, og Peter Willers J. (1823–1912), docent i Kiel, var sønner af Peter Willers J. (1793–1875) fra Flensborg, som var læge ved sindssygeanstalten i Slesvig, senere docent i Kiel. – Professor Theodor Hermann *Jürgensen* (1840–1907) fra Flensborg

var en søn af lægen Theodor Detlef Ernst J. (1810–48) i Flensborg. – Conrad Christian Friedrich *Kaestner* (1825–efter 1874), læge i Altona, og Ernst Wilhelm K. (1834–89), læge i Burg, var sønner af fysikus dr. Jacob Friedrich Heinrich K. i Burg (1870). – Conrad *Lorenzen* (1828–72), læge i Flensborg, var en søn af Nis August L. (1792–1843), fysikus i Bredsted. – Carl Johann Adolph *Lüders* (1820–efter 1871), stadsfysikus i Lauenborg, og Otto Friedrich L. (1822–95), læge i Eckernförde, var sønner af fysikus Adolph Friedrich L. (1790–1831) i Eckernförde. – Harald Marquard *Marxsen* (1822–1907), fysicus i Heiligenhafen, var søn af Detlev Joh. L. (1792–1872), læge i Kappel. – Cornelius Gottlieb *Roll* (1782–1834) fra Husum var læge i Tønning, Sønderborg og Husum, derefter fysikus i Haderslev. Af hans sønner blev Christian Friedrich R. (1806–88) læge i Haderslev og Cornelius Carl Emil R. (1810–85) læge i Løgumkloster. – Max *Salomon* (1837–1912), f. i Slesvig, blev læge i Berlin; hans fader var Jacob S. (1801–62), læge i Slesvig, hans fødeby. – Heinrich Christian *Thomson* (1805–85) var læge i Tønning, mens sønnen Friedrich Georg (1843–92) kom til Altona. – I 3 generationer har familien *Suadicani* virket i Slesvig: Karl Ferdinand (1824), dennes søn Carl Ferdinand (1806–91) og sønnesønnen Emil Carl Christian (1840–1924). – Friedrich Heddies *Wallichs* (1796–1879) var læge i Garding, sønnen Julius Peter Wilhelm W. (1829–1916) kom til Altona.

Fra gammel tid har de studenter, som valgte teologien, været genstand for undersøgelser, i vore dage blev det samme tilfældet med juristerne; det er, synes jeg, på tide, at man også henleder opmærksomheden på de studenter, som – ofte i mange år og lande – forsøgte at dygtiggøre sig til at hjælpe deres syge medmennesker.

Gotiske skriftprøver fra sønderjyske arkivalier

Hinrich Luckanders privilegium 1759

(fortsat fra side 17)

Den historiske baggrund: Under enevælden kendte man ikke til næringsfrihed, således som den nu praktiseres. Til adskillige erhverv udkrævedes der særlig tilladelse fra regeringen, et såkaldt kongeligt privilegium, for hvilket man betalte en fast sum enten een gang for alle eller årligt. Det her viste privilegium blev givet Haderslevs første bogtrykker Hinrich Luckander, om hvem »Modersmålet«s trykkeri i 200-året efter privilegieudstedelsen har udsendt en smuk monografi, forfattet af Olav Christensen.

Som regel er de originale privilegier forlængst gået tabt, men ved udstedelsen er de blevet indført i særlige brevøger, og disse har derfor også meget stor interesse for den lokalhistoriske forskning. Tyske Kancellis kopibøger benævnes »Patenten« eller »Inländische Registrante« (senere »Rescripte«), eftersom brevet var åbent eller lukket. »Patenten« er rettede til folk i almindelighed og begynder med formlen: »Wir ... thun kund« eller lign. Hertil hører forordninger, bevillinger, bestallinger, skøder etc. »Inländische Registrante« henvender sig til enkeltpersoner, ofte med tilskriften: »Erbarer, lieber, besonder«.

Tyske Kancelli, der efter 1806 kaldtes Slesvig-Holstenske Kancelli og fra 1816 til 1849 Slesvig-Holsten-Lauenborgske Kancelli, var det vigtigste af regeringskontorerne, og dets arkiv indeholder derfor overordentlig meget til belysning af hertugdømmernes ældre historie. Se herom: Troels Fink og Johan Hvidtfeldt: Vejledning i Studiet af Sønderjyllands Historie (1944), s. 145–147; Vejledende Arkivregistraturer VII: Tyske Kancelli I (1946) ved Johanne Skovgaard; Übersicht über die Bestände des Schleswig-Holsteinischen Landesarchivs in Schleswig (1953) ved G. E. Hoffmann, Wilhelm Suhr og Kurt Hector, s. 40–42 (Abt. 65).

Transskription:

Privilegium / für Hinrich Luckander, zu Hadersleben, / auf die Anlegung einer Buchdruckerey, und auf / den Druck und Verlag einer Wochenschrift / unter dem Nahmen: Den Jydske Fama. //

Wir FRIDERICH der Fünfte von / GOTTES Gnaden König zu Dänemarck, Nor/wegen, der Wenden und Gothen, Hertzog zu Schleswig, /

Allerhöchster. Pro Memoria

Inwiefern Königl. Allergnädigste Resolution vom 15ten Juni h. a.
 sich die werfen auf den Vorschlag in dem Haderleben d. H. H. H.
 gegen die Land. Voigt wieder abgegangen, ist nun aber, weil die
 Folgezustand dadurch außer Stand und nicht gescheit, zu einer
 anderweitigen günstigen Verantw. Linnis Holtz-Voigt. oder
 andern Ordnung, auf d. Königl. Majest. Allergnädigsten Befehl a
 Camera Hofung gegeben worden. Da nun, laut Allerhöchster Res.,

lution vom 19ten Septbr. 1744. der Holtz-Boigt zu Hammeled, gedachten
Kunst, Serenin Petersen, begangene Malversationen selbst, ab officio
removirt, mitsein dem Holtz-Boigt. Bedienung dadurch erlediget
worden: Und dann der nicht abgegangen Lads-Boigt auf dem
Harbort lebenden Norweger, Hans Hansen, umzusehen Dienst in ange,
/ Høvdmand Memorial allmütsvollständig supplicirt: Es begehret ledigley
auf allengnädigste Resolution: ob dieser Hans Hansen, in Ansehung
der ihm anfallenden Dienstnehmung zu seiner künftigen baldigen Expedition,
in seiner Obthe allmütsvollständig selbst mit ihm der erledigte Holtz-
Boigt-Dienst zu Hammeled, bey welchem wider seine Befehlung,

Holstein, Stormarn und der Ditmarschen, Graf zu / Oldenburg und Dellmenhorst p. p. Thun kund hiemit: / dass Uns Unser Unterhan Hinrich Luckan/der, in Unserer Stadt Hadersleben, allerunterthänigst / gebeten, Wir geruheten, ihm zu Anlegung einer Buch/druckerey daselbst, und auf den Druck und Verlag einer / Wochenschrift, unter dem Nahmen: Den Jydske Fama / Unser allerhöchstes Privilegium zu ertheilen. Wann / Wir dann solchen Gesuch in Königl. [ichem] Gnaden Statt gegeben; / als privilegiren Wir den Impetranten hiemit und Kraft / dieses dahin allergnädigst, dass, wenn derselbe zuförderst / das Bürger-Recht gewonnen, und sich häuslich niederge/lassen haben wird, er in besagter Unserer Stadt Hadersle/ben eine Buchdruckerey anlegen, seiner besten Convenientz / nach einrichten, und darinn eine Wochen-Schrift, unter dem / Nahmen: Den Jydske Fama, drucken, verlegen und debi/tiren, wie auch sonst allerhand Schriften, Bücher und / Piecen, worauf niemand vorhero privative privilegerit ist, // zum Druck annehmen und befördern möge. Jedoch soll / der Impetrant bey Vermeidung willkührlicher Ahn/dung, und nach Befinden der Cassation dieses Unsers / Privilegii, diese Wochenschrift so wenig als sonst / einige Schriften dem Druck übergeben und ediren, / die nicht vorhero, nach Maassgabe der desfalls ver/handenen Verordnung, der obrigkeitlichen Censur ge/hörig unterworfen worden. Wornach sich männiglich / allerunterthänigst zu achten. Urkundlich unter / Unserm Königl. [ichen] Handzeichen und vorgedruckten Insie/gel. Gegeben auf Unserer Königl. [ichen] Residentz Christi/ansburg zu Copenhagen, den 5ten Martii, 1759.

Friderich R

J H E v Bernstorff

Privilegium für Hinrich Luckander, zu Hadersleben, auf die Anlegung ei/ner Buchdruckerey, und auf den Druck und Verlag einer Wochenschrift unter dem / Nahmen: Den Jydske Fama.

Henvisninger: Privilegiet beror hos dagbladet »Dannevirke« (»Modersmålet«s trykkeri) i Haderslev; en kopi af det er indført i RA. TKIA. Patenten 1759, s. 207 ff.

Fama betyder opr. »rygte«, her i betydningen »nyhed«; p. p. eller præmissis præmittendis anvendes ved anførelse af titler som undskyldning for, hvilke der måtte være glemte, betyder egentlig »under forudsætning af det, der bør forudsættes«; kan også læses: præter plura med betydningen »med mere«.

Til privilegiet er anvendt stemplet papir (No. 1445) med kongeligt monogram og rigsvåben til en pris af »Fire Rigsdaler«. Nederst ses, at privilegiet har kostet 12 rdl. 29 sk., for hvis modtagelse et par kollegieembedsmænd Barckmann og Harboe har kvitteret. Der læses nederst: Zwölf Reichsthaler 29 [übsch] ssl. (schilling) d[änisch] Courant (kurant betyder »gangbar mønt«).

For velvilligt udlån af klichéerne med Luckanders privilegium takker vi »Modersmålet«s trykkeri.

Ved at indsende en afskrift af omstående gotiske skriftprøver har enhver under 30 år chance for at vinde en bogpræmie, der er udsat af Historisk Samfund for Sønderjylland. De nærmere betingelser – og gotiske alfabetprøver – kan findes i de siden november 1959 udsendte befter.

**Andels-
Svineslagteriet
i Kolding**

Grundlagt 1888

**Grænselandets liv
grænselandets sang**

møder De i

Tydske Tidende

Syd- og Sønderjyllands store blad

**Haslev
GYMNASIUM**

Kostskole for drenge

Eksamensret til Mellemskole-,
Real- og Studentereksamen.

Alle oplysninger ved henv. til
Peter Kæstel, rektor, Haslev

HADERSLEV BANK

AKTIESELSKAB

Paul Thomsen

Krusaa

Kolonial, spirituosa, køkkenud-
styr, trikotage, herreekvipering

**TÅBUKO
til bords...**

Strik til hele familien

... men husk det skal være

mølægte

**Sønderborg
GARN**

**Brede Sogns
Spare- og Lånekasse**

Bredebro . Telefon 41341

Stiftet den 1. maj 1875

Aktieselskabet

Nordiske Kabel- og Traadfabriker

KØBENHAVN F.

Ladelund

Landbrugs og Mælkeriskole

Brørup station

**Sønderjyllands
Kreditforening**

Haderslev

**Sønderjysk
Tæppefabrik**

A. R. Kjærby A-S
Højer

Graasten Bank $\frac{1}{2}$

Kontortid 9-12, 2-4, lørdag 9-1

GRAASTEN

$\frac{1}{2}$ Sønderjysk Frøforsyning

Frøavl & Frøhandel

Aabenraa

Restaurant **Grønsen**

C. Heiselberg
Krusaa

Hejmdal's

BOGTRYKKERI

AABENRAA TLF. (046) 2 31 32

**Spare- og Laanekassen
for Hobro og Omegn**

GRAM
KØLEANLÆG

BRØDRENE GRAM $\frac{1}{5}$ · VOJENS

**Støt
de
sønderjyske
indsamlinger**